

De staking bij 44 Painfbat

*achtergronden van de confrontatie tussen
minister Vredeling, legerleiding en VVDM*

Frank Oosterboer
dewinkelhaak.net

2016

De inhoud van dit document werd in 2016 in vijf artikelen gepubliceerd op website *De Winkelhaak* (<http://dewinkelhaak.net>).

Bronvermelding in de tekst is vermeld waar dit nodig is, pagina 13 bevat een overzicht van alle gebruikte bronnen.

Koude voeten!

Donderdagochtend kwart voor acht, 5 februari 1976. De temperatuur lag iets beneden de min drie graden toen honderd soldaten de square van de Adolf van Nassaukazerne in Zuidlaren opliepen en leuzen begonnen te roepen over koude voeten en voldoende compensatie. De 'grootste militaire staking'** sinds de munterij op De Zeven Provinciën in 1933 was begonnen.*

De soldaten van 44 Pantserinfanteriebataljon (44 Painfbat) hadden een hard hoofd in 'Boemerang' in Sennelager (D), de oefening die voor de week erop op het programma stond. Er waren berichten dat het in West-Duitsland streng vroom en tijdens een aantal andere oefeningen waren soldaten elders in Nederland met bevroeringsverschijnselen in de ziekenboeg opgenomen. In Zuidlaren ontstond onrust, eerder die week had de plaatselijke VVDM-afdeling vergeefs geprobeerd een gesprek te regelen met generaal Zoutenbier, de commandant van 42 Pantserinfanteriebrigade waar 44 Painfbat onder viel. Maar de generaal weigerde een gesprek. Men had hierin willen aandringen op uitstel van de oefening en als dit niet kon kachels in de legeringstenten, extra voeding en medische voorzieningen. De onvrede groeide verder en daarmee ook de actiebereidheid. De VVDM-afdeling stond achter de actieplannen maar kon hier vanwege haar positie niet aan deelnemen. Voor de soldaten maakte dat niet uit en vlak voor het tijdstip waarop normaal de appels gehouden zouden worden stroomden zij het exercitieterrein op.

Nog even gaat het er vrolijk aan toe (foto: Twintig)

* Bron: weerverleden.nl. Deze temperatuur werd in het dichtbij gelegen Eelde gemeten.

** Omschrijving uit de Twintig.

Onverwacht voor de militaire leiding kwam de actie niet, de avond ervoor had de kazernecommandant nog een beroep gedaan op afdelingsbestuurder Jan Joling en aangedrongen om deze af te blazen, maar de geest was uit de fles. Terwijl een honderd man leuzen riepen, stroomden een tiental kaderleden toe en begonnen hen, aldus VVDM-blad *Twintig*, direct te intimideren en gaven hen het dienstbevel zich te melden voor het appèl. Zestig soldaten gaven hieraan gehoor, vrij willekeurig werden vier man opgepakt en 36 soldaten trokken zich terug op de legeringskamers om de actie voor te zetten. Om half tien werd deze beëindigd.

Nog dezelfde dag pleegde defensie-minister Vredeling overleg met luitenant-generaal van der Slikke, de Bevelhebber der Landstrijdkrachten. De vier opgepakte soldaten kwamen 's avonds vrij en de volgende dag reisden Tweede Kamerleden De Vries en Van Elzen af naar Zuidlaren om poolshoogte te nemen. Oefening Boemerang zou volgens plan gewoon doorgaan en qua temperaturen enorm meevallen. In Duitsland kwam de dagtemperatuur weer boven nul en was het eerder modderig dan wit*.

Een rondje Zwarte Pieten

Vrijdagochtend 6 februari arriveerden in Zuidlaren de Tweede Kamerleden Van Elzen (KVP) en De Vries (PvdA), beide lid van partijen die het kabinet vormden en tevens lid van de Defensiecommissie, om zich op de hoogte te stellen van de actie. Beide keurden deze af en Van Elzen stelde de VVDM hiervoor verantwoordelijk. Die had haar leden beter moeten voorlichten over de gevolgen. De VVDM stelde echter dat het in een democratische bond de leden waren die beslisten over acties en niet het bestuur en ook dat generaal Zoutenbier verantwoordelijk was. Hij was immers op de hoogte van de onrust onder de soldaten en weigerde een gesprek. Niet veel later deelden de Kamerleden ieder voor zich hun bevindingen mee in een brief aan minister Vredeling.

* Bron: *Nieuwsblad van het Noorden*.

Het oordeel van de krijgsraad

De weigering om een dienstbevel op te volgen door een ongekennd grote hoeveelheid soldaten kon niet worden afgedaan door hun commandant, maar leidde onvermijdelijk tot een oproep om voor de krijgsraad in Arnhem te verschijnen. Op 24 mei 1976 stonden de eerste soldaten, 24 in totaal, voor de militaire rechtbank. De week erop moesten de overigen 22 zich verantwoorden.

Meer dan drie en een halve maand ging er overheen voor de staking in februari bij 44 Painbat door de krijgsraad werd beoordeeld. De soldaten werden bijgestaan door een advocaat van de VVDM. Hun tegenspeler, auditeur-militair H.J.A.M. Beaumont, de militaire aanklager, was een oude bekende van de VVDM. Maar niet een met wie men kerstkaarten uitwisselde. Wederzijds hadden VVDM en Beaumont een lage dunk van elkaar. De auditeur-militair stond erom bekend standaard hoge straffen te eisen.

De gang van zaken voor de militaire rechter kwam bij veel van de aangeklaagden vreemd over. Hun argumenten waarom ze de actie hadden gehouden en de weigering van de brigadecommandant om een gesprek aan te gaan leken van geen betekenis. De *Twintig* sprak van een “uiterst lachwekkende en op zijn minst bedenkelijke poging om recht te spreken.” Het optreden van de rechter wekte bevreemding. Auditeur-militair Beaumont maakte zijn reputatie meer dan waar en eiste volgens de soldatenkrant “schandelijk hoge straffen”, het merendeel van de soldaten hoorde vier weken Nieuwersluis tegen zich eisen.

Zoals vaker werden de eisen van Beaumont slechts gedeeltelijk gehonoreerd. Op 9 juni maakte de krijgsraad de straffen bekend. 42 man werden tot drie weken detentie veroordeeld, waarvan twee weken onvoorwaardelijk. Drie man eveneens drie weken, maar nu een week onvoorwaardelijk en een man werd vrijgesproken.

Theo de Roos, meester in de rechten en VVDM-voorzitter, hekelde het middeleeuwse karakter van de militaire rechtspraak (foto: *Twintig*)

Op de dag van de uitspraak hield de VVDM een manifestatie in Arnhem waar felle kritiek werd geuit op de gang van zaken tijdens de rechtszaak. VVDM-voorzitter Theo de Roos hekelde het falende personeelsbeleid van de legerleiding. Voor de krijgsraad had hij geen goed woord over. “Wat er in de rechtszaal is gebeurd is een bewijs voor het middeleeuws karakter van de militaire justitie. Een hel en verdoemenis schreeuwende aanklager, die aan de ene kant zegt dat de actie kwajongenswerk was, maar aan de andere kant – niet zo consequent – sprak van 'een buitengewoon ernstige zaak'. En een president die vaderlijk, maar verdomd autoritair, informeerde naar vrouwen en kinderen en of je al gauw ging trouwen. Aan de achtergrond van de zaak kwamen de heren niet toe.” Elders in zijn toespraak hekelde De Roos defensiestaatssecretaris Stemerdink voor de vervolging. Stemerdink zal daar misschien licht om hebben geknarsetand. Het was juist hij die achter de schermen bij Defensie de gang van zaken die leidde tot de krijgsraad in twijfel trok*.

Twintig sprak met enkele veroordeelden en opvallend genoeg had niemand spijt van de actie, wel vonden de meesten dat deze beter voorbereid had moeten zijn. Het *Nieuwsblad van het Noorden* noteerde tijdens de processen een heel ander geluid. De meeste militairen waren het wel eens met de eisen, maar stonden niet achter de actie. Ze durfden echter niet achter te blijven toen deze was begonnen. Ze deden mee uit solidariteit, maar hadden liever anders gewild. Tot een hoger beroep kwam het niet, zo werd door de veroordeelden in gezamenlijk overleg besloten. Ze verklaarden geen vertrouwen te hebben in een eerlijk proces. Opperrechter Prins zou er eer in scheppen om er “in alle VVDM-zaken nog een schepje bovenop te doen.”

Zuidlaren: de strijd gaat gewoon verder**

Een dag nadat de krijgsraad de straffen had uitgesproken, trokken 250 militairen en burgers geheel beschermd door bijna evenveel spandoeken luid joelend langs de weilanden van Zuidlaren. De optocht begon voor de poort van de Adolf van Nassaukazerne en eindigde op de dorpsbrink. Kreten als “Zoutenbier, eskimo” en “Krijgstucht, ontucht” waren niet van de lucht. Aan de demonstratie werd deelgenomen door soldaten van de kazernes Havelte, Steenwijk, 't Harde, Wezep, Assen en natuurlijk Zuidlaren. Hoewel op de laatste kazerne er van alles was verzonnen om de soldaten de deelname te beletten.

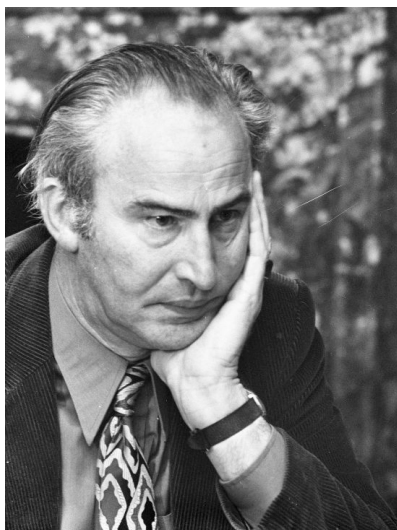
* Bron: notulen Ministerie van Defensie/kabinet minister/verslag van bespreking tussen politieke leiding en bevelhebbers dd. 10 maart 1976

** Kop en tekst (bewerkt): *Twintig* van 15-06-1976

De slag achter de schermen

Een stakingsactie door honderd soldaten. Het kon niet anders en dit werd dan ook op hoog niveau onderwerp van gesprek. Vooral omdat de actie niet in het luchtledige was gehouden. Al eerder waren er botsingen tussen VVDM-activiteiten en de tolerantiegrens van de landmacht en het ministerie van Defensie.

In 1974 en 1975 had de VVDM ernstige tegenwerking ondervonden bij de ledenwerving. Op diverse opleidingskazernes ontzegde het kader VVDM'ers de toegang of bemoeilijkte de werving. Ledenwerwers kregen meer dan eens het bevel te stoppen met hun activiteiten en zich te verwijderen. Toen deze bevelen werden genegeerd kwam het tot arrestaties en in een enkel geval tot veroordeling tot Nieuwersluis. Er kwam een nieuwe richtlijn van Defensie wat toegestaan was, maar deze werd zodanig geïnterpreteerd door on/kwaadwillend beroepskader, dat de problemen min of meer bleven. In een gesprek op 1 december 1975 met minister Vredeling over de gang van zaken beloofde de VVDM een rapport 'Inventarisatie ledenwerving' op te stellen. Toen dit rapport op 14 april 1976 met de minister werd besproken stelde Vredeling de vraag die de kernvraag was, die ook betrekking had op de zaak Zuidlaren en de opstelling van de VVDM in het algemeen: "Behoort het weigeren van dienstbevelen naar het oordeel van de VVDM tot de aanvaardbare beleidsinstrumenten bij het verwezenlijken van haar doeleinden als vakbond?"*

Vredeling (foto: #)

Vredeling was niet voor niets tot deze vraag gekomen, deze was ook het onderwerp van overleg op 10 maart 1976 door de politieke en militaire leiding van Defensie**. Aanwezig waren de minister (Mindef), de beide staatssecretarissen en de bevelhebbers van land-, zee- en luchtmacht. De Bevelhebber Landstrijdkrachten (BLS) luitenant-generaal J.E. Van der Slikke vroeg de minister het uitgangspunt te onderschrijven dat het niet toelaatbaar was trachten beleid te wijzigen door het weigeren van dienstbevelen. Vredeling bevestigde dit, maar vroeg zich ook af of juist de zaak Zuidlaren aan dit uitgangspunt getoetst moest worden en.... was het politiek gezien verstandig dat deze beslissing (toetsing voor de krijgsraad), waartoe BLS overigens volledig gerechtigd is***, werd genomen?

* *Soldatenprotest 1966-1984 door Henk Spaan, hoofdstuk 6

** De notulen van deze vergadering bevinden zich in het Nationaal Archief: Archief van het Kabinet van de Chef van de Generale Staf

*** Cursivering door auteur. Laat Vredeling hier blijken dat hij het liever anders had gezien maar Van der Slikke niet kon tegenhouden?

Hier bleek een behoorlijke ruimte tussen de opvattingen van de minister, die geen vijand was van de soldatenbond en de BLS die ze niet verder vertrouwde dan hij ze kon zien. Volgens Van der Slikke beoogde de VVDM volstrekte immuniteit in het kader van militair straf- en tuchtrecht te krijgen en zou zich mogelijk schuldig kunnen maken aan ondermijning van de krijgstuicht.

Terwijl Vredeling twijfelde of de juiste weg werd bewandeld, en met hem staatssecretaris Stemerding, twijfelde de BLS aan zijn minister. Punt 4 van de notulen: “Mindef meent dat erop gelet moet worden dat het opleggen van sancties steeds het eigenlijke doel dient en niet gevaarlijke publicitaire effecten veroorzaakt.” Van der Slikke omcirkelde in zijn notulen 'het eigenlijke doel' en voegde wantrouwend in de kantlijn met potlood een vraag toe: “Wat is dat van Mindef?”

Van der Slikke (foto: &)

Terwijl de politieke en militaire leiding vergaderden zonder dat dit in deze bijeenkomst tot gezamenlijke conclusies leidde, typte majoor A.R. Dohmen van de Landmacht Militaire Inlichtingendienst een concept-rapport met brisante inhoud. Er stond weer een staking bij 44 Painbat op stapel, en nu tijdens de komende oefening Pantserstorm!

De houding van de VVDM?

De staking in Zuidlaren was niet in het luchtledige gehouden. Ondanks het feit dat de VVDM deze actie niet had ondersteund, paste ze wel in het beeld dat de legerleiding van de VVDM had. Deze mening werd niet één op één gedeeld door de politieke leiding van het ministerie, maar kon ook niet genegeerd worden.

Punt 8 van de notulen van 10 maart 1976: “Vervolgens ontspint zich enige discussie over de vraag of alsnog de houding van het VVDM-bestuur (in het openbaar) moet worden getoetst. DV stelt voor in het kader van de rapportages over de ledenwerving de vraagstelling aan de orde te stellen of de VVDM welbewust, door het weigeren van dienstbevelen het beleid wil trachten te veranderen. Tijdens het gesprek van 1 december j.l. was dat in elk geval niet gebleken.”

foto: Peters, Hans/Anefo, Nationaal Archief 2.24.01.05 927-6050 (bewerkt)

& foto: Mieremet, Rob/Anefo, Nationaal Archief 2.24.01.05 928-2933 (bewerkt)

Een nieuwe staking maar nu tijdens Pantserstorm?

Sinds de geruchtmakende korte stakingsactie bij 44 Painfbat was er een maand verlopen. Terwijl men in Zuidlaren wachtte op de reactie van de landmacht, bleek er opnieuw bereidheid om een actie te houden en wel tijdens de beruchte oefening Pantserstorm bij de commando's. Althans..... dat zou de plaatsvervangend Chef van de Generale Staf aan de minister rapporteren.

Op 11 maart 1976 schreef de plaatsvervangend Chef van de Generale Staf generaal C. de Jager in een als Geheim-Persoonlijk gekwalificeerde brief: "Ik moge het volgende onder uw aandacht brengen. In Zuidlaren worden door de dienstplichtigen nieuwe acties gepland."

De Jager zijn brief was nagenoeg een één op één kopie van een rapport dat in grote haast de vorige dag was opgesteld door majoor A.R. Dohmen van de LAMID*, Sectie Veiligheid, Bureau B-1. Dohmen gaf zijn rapport de betiteling: "Mogelijk vervolg van activiteiten ZUID-LAREN" waarna hij verder ging:

" Met als reden: onvoldoende compensatie en overbelasting van met name de C-cie van 44 Painfbat (consignatie WIJSTER, weekend-wacht, Site-wacht, oefeningen) worden nieuwe acties gepland in Zuidlaren. Deze week zullen aan de Bataljons-Commandant een aantal eisen worden aangeboden m.b.t. Oefening PANTSERSTORM (week van 15 t/m 19 maart 1976). De eisen zullen zijn:

- verwarmde tenten bij vorst;
- voldoende nachtrust;
- geen overmatig lange werktijden en
- compensatie korte weekends

Indien niet vóór het begin van de oefening aan deze eisen wordt voldaan c.q. gedeeltelijk wordt voldaan, bestaan er plannen tijdens PANTSERSTORM plotseling het werk te staken. De opzet is dat de actie "spontaan" van de soldaten zal moeten komen en, hoewel overleg over deze zaak met VVDM-afdelingsbestuurders plaats vond, zal de VVDM de policy voeren als organisatie niet bij de actie betrokken te zijn."

Deze actie zou echter nooit van de grond komen. Het dossier van de Generale Staf bevat slechts het ontwerprapport van Dohmen en de brief van De Jager aan de minister. Hoe er intern verder met de melding is omgegaan, is onbe-

* Landmacht Militaire Inlichtingendienst

kend. Mogelijk zegt de houding van minister Vredeling zoals hieronder geciteerd genoeg. De vraag is: werden hier geen zaken opgeklopt? De mogelijke bereidheid om een nieuwe actie te voeren was na de gebeurtenissen van februari waarschijnlijk gering, een enkeling daargelaten. Zie ook de commentaren (in "Het oordeel van de krijgsraad" pagina 6) die het *Nieuwsblad van het Noorden* optekende uit de monden van enkele actievoerders met spijt.

Wie was de bron van de LAMID?

Nog een vraag werpt zich op: hoe kwam de LAMID aan deze informatie? De VVDM was door de jaren heen onderwerp van onderzoek. Telefoons werden afgeluisterd, het redactielokaal van de *Twintig* stiekem doorzocht en actieve leden werden benaderd voor informatie. De LAMID zocht een bron en die werd blijkbaar gevonden in Zuidlaren. Wie? Majoor Dohmen typte onder zijn rapport: "NB: gegevens zijn verkregen uit zéér kwetsbare bron," en onderstreepte dit geheel. Een beroepsmilitair als bron is onwaarschijnlijk, zeker gelet op een opmerking met balpen op het rapport waaruit afgeleid kan worden dat de commandanten van 44 Painfbat en 42 Painfbrig mogelijk niet op de hoogte zijn van deze nieuwe actie. Een beroepsmilitair van 44 Painfbat had deze informatie aan zijn meerdere door gegeven. Blijft over: een dienstplichtige. Over de opmerking "zéér kwetsbare bron" kan alleen maar gespeculeerd worden. Een VVDM-afdelingsbestuurder die nieuwe acties niet raadzaam vond?

Vredeling over de MID

".....dat ik een paar keer door de Bevelhebber Landstrijdkrachten inside in MID-rapporten kon kijken. Daar heb ik altijd een beetje met wantrouwen naar zitten kijken."

"Ik heb die kerels nooit zelf ontmoet, want het ging via de BLS. Maar ik heb altijd een zeker wantrouwen gehad in zeg maar het rechts geïnspireerde belang dat ze erbij hadden om subversieve dingen te signaleren en op te poetsen."

Aldus oud-minister Vredeling in een dubbelinterview samen met oud VVDM-voorzitter Paul Turken in het boek *Over lef gesproken. 25 jaar VVDM*.

Slot

Een toevallige vondst in het Nationaal Archief leidde tot de vier voorgaande artikelen over de staking in Zuidlaren. Een dossier getiteld “Stukken betreffende stakingsacties van dienstplichtigen in Zuidlaren tijdens oefening Pantserstorm” trok mijn aandacht. Ik kopieerde het geheel en zocht het thuis verder uit.

Het bleek fascinerende lectuur, maar de titel dekte de lading niet. Er was geen staking tijdens Pantserstorm, wel op een ander moment. Aan de hand van krantenberichten en VVDM-blad *Twintig* kon deze staking gereconstrueerd worden. In het dossier bevond zich een alarmerende brief en een conceptrapport over een voorgenomen staking tijdens Pantserstorm, verdere informatie ontbrak. De pers had deze staking die waarlijk uniek zou zijn geweest nooit gehaald, noch de *Twintig*. Zij was niet gebeurd en raadselachtig. Oud VVDM-voorzitter Theo de Roos kon zich er niets concreets over herinneren. Een voormalig actief VVDM-lid van de afdeling Zuidlaren wilde niet reageren op herhaalde verzoeken om informatie.

Uit de archiefstukken bleek nog iets heel anders, en dan vooral uit de stukken die hadden toebehoord aan BLS van der Slikke. Met potlood en pen waren in de kantlijnen opmerkingen genoteerd, waaruit wantrouwen ten opzichte van de politieke leiding van het ministerie bleek. Niet alleen Van der Slikke had die gemaakt, deze stukken hadden gerouleerd binnen de Generale Staf en er was ook commentaar door anderen op geschreven. Op zijn minst wees dit op een moeizame verhouding tussen politici en militairen waar ook de VVDM een rol in speelde. Van der Slikke en zijn collega's keken met argusogen naar de soldatenvakbond, die kon geen goed doen. Die opvatting werd ook gedeeld door lagere niveaus in het leger gelet op de tegenwerking tijdens ledenwervingsacties van de VVDM op de kazernes. De staking aan de vooravond van oefening Boemerang in Zuidlaren moet als de zoveelste aantasting van de krijgstucht ervaren zijn door de landmachttop.

Dit alles speelde mee toen besloten moest worden hoe er op de staking gereageerd zou worden. Minister Vredeling kon niet anders dan Van der Slikke laten doen waartoe hij gerechtigd was en dat betekende krijgsraad voor de stakers. Uit andere archiefstukken blijkt dat er contact was tussen de auditeur-militair en de Generale Staf over de te volgen gang van zaken tijdens het proces en waarschijnlijk ook over de strafeis.

Uit niets blijkt dat de VVDM zich hiervan bewust was. Ze hadden geregeld overleg met de minister en hadden zitting in het reguliere overleg tussen militaire vakbonden en politieke leiding van het ministerie. Contact tussen militaire top en VVDM was er niet. Voor de VVDM was de Generale Staf

Demonstratie voor compensatie. Sommige acties zoals stakingen op kazernes in 1975 werden niet getolereerd en zetten de verhoudingen op scherp (foto: #)

een 'black box' waarvan ze slechts kon vermoeden wat voor processen zich daarin afspeelden. De legerleiding was daarentegen wel (deels) op de hoogte van interne VVDM perikelen. Deels op basis van het werk van de LAMID, maar ook omdat volgens oud-voorzitter De Roos de VVDM "heel openlijk opereerde en niet de intentie had iets te verbergen."*

Minister Vredeling was in de kwestie Zuidlaren in een spagaat terecht gekomen. Hij tilde minder zwaar aan de staking, maar kon de BLS niet afvallen. Vandaar, met eerdere VVDM-acties**, de botsingen over de tegenwerking tijdens het ledenwerven en de kwestie Zuidlaren in het achterhoofd, zijn vraag in het overleg van april 1976 met de VVDM of 'weigeren van dienstbevelen tot de aanvaardbare beleidsinstrumenten behoorde.'

Al met al waren er drie verliezers in de kwestie Zuidlaren. De stakers die mogelijk lichter gestraft zouden zijn als niet op de achtergrond de weerzin van de militaire top ten opzichte van de VVDM had meegespeeld. De VVDM zelf omdat de staking en afloop toch op haar conto werden geschreven. Tenslotte het leger, stakende soldaten waren geen goed visitekaartje in de ogen van de NAVO-bondgenoten.

* Interview Theo de Roos

** De acties t.b.v. compensatie van weekenddiensten, wachtdiensten en langdurige oefeningen van 1973 t/m 1975.

Anefo, Nationaal Archief, 2.24.01.05, 927-003

Afkortingen:

BLS	Bevelhebber Landstijdkrachten
CGS	Chef van de Generale Staf
LAMID	Landmacht Militaire Inlichtingendienst, soms (foutief) MID genoemd
Mindef	minister van Defensie

Bronnen:

Boot, C., *Het leger onder vuur. De Koninklijke Landmacht en haar critici 1945-1989*, Boom 2015

de Kruif, F., Lardenoye, F., *Over lef gesproken. 25 jaar VVDM*, Uitgeverij De Geus 1991

Spaan, H., *Soldatenprotest 1966-1984*, eerder als boek verschenen, geraadpleegd op <http://henkspaan2.nl>

Leeuwarder Courant dd. 06-02-1976

Nieuwsblad van het Noorden dd. 10-2 en 24-05-1976

Twintig, afleveringen van februari tot en met juni 1976

De Waarheid dd. 05-02-1976

Nationaal Archief: Archief van het Kabinet van de Chef van de Generale Staf. 2.13.196. C2. 2671

Interview Theo de Roos dd. 29-08-2016